

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
POLİS AKADEMİYASI**

“DİO-nun inzibati fəaliyyəti” kafedrası

“İNZİBATİ MƏSULİYYƏT” FƏNNİ ÜZRƏ

*Qiyabi təhsilənlər üçün
(əlavə təhsil)*

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 1. “İnzibati məsuliyyət və inzibati xəta”

Tərtib etdi: “DİO-nun inzibati fəaliyyəti” kafedrasının rəisi, polis polkovnik-leytenantı, h.ü.f.d., dosent **Rafiq Nəcəfquliev**

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № ____ “ ____ ” _____ 2017-ci il.

Dəyişiklik və əlavə edilib: “ ____ ” _____ 2019-cu ul.

Əlavə edilib: “ ____ ” _____ 2019-cu ul.

Bakı – 2017

Mövzu № 1. İnzibati məsuliyyət və inzibati xəta

Plan:

Giriş

1. İnzibati məsuliyyətin anlayışı və əsas xüsusiyyətləri.
 2. İnzibati xətanın anlayışı və onun əlamətləri.
 3. İnzibati xəta tərkibi elementlərinin anlayışı və onların quruluşu.
- Nəticə

İstifadə və tövsiyə edilən mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 1995 (2016).
2. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi. Bakı, 2019.
3. “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2018.
4. “Vətəndaşların müraciətləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2015.
5. “Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2015-ci il 29 dekabr tarixli 96-VQ nömrəli Qanununun tətbiqi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 fevral 2016-cı il tarixli Fərmanı.
6. “İnzibati xətalər haqqında işlərə baxmağa səlahiyyəti olan vəzifəli şəxslərin Siyahısının təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23 fevral 2017-ci il tarixli Fərmanı.
7. Dərslik. İnzibati hüquq. R. Nəcəfquliyev. Bakı, 2018.
8. Dərs vəsaiti. İnzibati məsuliyyət (sxemlərdə). V. Abışov, A. İsmayılov, R. Nəcəfquliyev. Bakı, 2012.
9. Dərs vəsaiti. İnzibati məsuliyyət. V. Abışov, R. Nəcəfquliyev. Bakı, 2018.
10. Учебное пособие. Судебная практика по административному праву Рихтер И., Шупперт Г.Ф.: Москва.: Юристь, 2000.
11. Наук.-практик.посібник. Адміністративний процес. Загальна частина. Федеративная Республіка Німеччини Україна.
12. Dərslik. N.Hüseynov. “Hərbi qulluqçuların hüquqi məsuliyyəti: anlayışı, növləri və tətbiqi”. Bakı, 2017.
13. [www. e-qanun.az](http://www.e-qanun.az)
14. [www. huquqiaktlar.gov.az](http://www.huquqiaktlar.gov.az)
15. [www. din.gov.az](http://www.din.gov.az)
16. [www. preslib.az](http://www.preslib.az).

Giriş

Hüquq məsuliyyəti şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin mənafeələrinin müdafiəsinin mühüm vasitələrindən biridir. O, hüquq normalarının tələbləri pozulduqda, hüququn tələblərini pozana qarşı dövlət məcburiyyəti tədbirlərinin tətbiqində ifadə olunur.

Hüquq məsuliyyətinin əsas əlaməti onun dövlət tərəfindən müəyyən olunmasında və səlahiyyətli orqanlar tərəfindən tətbiq edilməsindədir. Tərədilmiş hüquq pozuntusunun xarakterindən asılı olaraq hüquq məsuliyyəti intizam, inzibati, maddi, mülki və cinayət məsuliyyət növlərinə ayrılırlar. Hüquq məsuliyyətinin hər bir növü özünəməxsus dövlət məcburiyyət tədbirlərinə və onların tətbiqinin xüsusi qaydasına malikdir.

Bu müəhazirənin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, onun vasitəsi ilə hüquq məsuliyyətinin növlərindən biri olan inzibati məsuliyyət, onun əsas əlamətləri və tətbiq edilməsi qaydası haqqında nəzəri biliklər açıqlanacaq. İnzibati məsuliyyət hüquq məsuliyyətinin növlərindən biri olduğu üçün o, həm də hüquq məsuliyyətinə xas olan əlamətlərə də malikdir.

Hüquq məsuliyyəti hüquqpozma törətmiş şəxsə qarşı hüquq normaları sanksiyalarının, onlarda əks olunmuş müəyyən məsuliyyət tədbirlərinin tətbiqindən ibarətdir. Müasir cəmiyyətdə hüquq məsuliyyəti ictimai qaydanın qorunmasına və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, vətəndaşların qanuna hörmət, hüququayğun davranışın zəruriliyi və faydalılığının dərk edilməsi ruhunda tərbiyə olunmasına yönəlmişdir.

Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 21-ci və 22-ci maddələri ilə inzibati məsuliyyətin tətbiq edilməsinin məqsədləri və onun tətbiqini ifadə edən inzibati tənbehlərin növləri müəyyən edilmişdir. Digər tərəfdən isə inzibati xətalər qanunvericiliyi ilə inzibati məsuliyyəti tətbiq etməyə səlahiyyəti olan səlahiyyətli orqanların (vəzifəli şəxslərin) dairəsi və onun tətbiq edilməsi qaydası müəyyən edilmişdir.

İnzibati məsuliyyətin əsasını inzibati xəta təşkil etdiyi üçün bu günkü müəhazirəmizin mövzusunun vasitəsi ilə inzibati xəta, onun tərkibi və əsas əlamətləri barədə də nəzəri biliklər əldə etmiş olacağıq.

Sual 1. İnzibati məsuliyyətin anlayışı və əsas xüsusiyyətləri

Hüquq elmində formalaşan anlayışlardan biri də alimlərin hüquqi məsuliyyət haqqında olan fikirləridir. Qəbul edilən yekdil mövqeyə əsasən məsuliyyət dedikdə, şəxs (fiziki və ya hüquqi şəxs nəzərdə tutulur) öz davranışına görə cavabdehliyi başa düşülür. Burada davranış dedikdə, həm passiv, həm də aktiv davranış başa düşülür.

Hüquq məsuliyyətinin bir növü də inzibati məsuliyyətdir. İnzibati məsuliyyət - səlahiyyətli orqan və ya vəzifəli şəxslər tərəfindən inzibati xəta törətmiş şəxsə qarşı inzibati tənbehin tətbiq olunması ilə ifadə olunan hüquqi məsuliyyət növüdür.

İnzibati məsuliyyət hüquqi məsuliyyətin növlərindən biri olaraq sonuncuya xas olan aşağıdakı əlamətlərə malikdir:

- dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsi və hüquq qaydalarının qorunmasını təmin edən vasitədir;

- hüquq normalarında nəzərdə tutulan sanksiyaların tətbiqindən ibarətdir;

- hüquqazidd olan təqsirli əməlin nəticəsidir;

- hüquqpozan şəxsin və onun törətdiyi əməlin ictimaiyyət tərəfindən pislənməsi ilə müşayiət edilir;

- hüquqpozan şəxs üçün mənfi nəticə yaradan mənəvi və maddi xarakterli məcburetmə tədbirləri ilə bağlıdır;

- müvafiq prosessual formalarda həyata keçirilir.

İnzibati məsuliyyətin özünəməxsus xüsusiyyətləri onu digər məsuliyyət növlərindən fərqləndirməyə kifayət qədər əsas verir. Bu xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

1. İnzibati məsuliyyət Azərbaycan Respublikası İXM-in 1-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir. Adı çəkilən qanunvericilik aktı inzibati məsuliyyətin normativ-hüquqi əsasını təşkil edir.

İnzibati məsuliyyətin normativ-hüquqi əsası dedikdə, inzibati tənbehlərin tətbiqini nizamasalan hüquq normalarının sistemi başa düşülür. Həmin hüquq normaları aşağıdakı meyarla görə təsnifləşdirilir:

- məzmununa görə:

- maddi-hüquqi;

- inzibati-prosessual;

- təşkilati normalar.

İnzibati tənbehlərin tətbiqini nizama salan hüquq normaları aşağıdakılardır:

a) inzibati məsuliyyətin ümumi məsələlərini nizamlayan normalar (inzibati xətalər qanunvericiliyin sistemi, inzibati məsuliyyətin əsasları və subyektləri, inzibati tənbehlər sistemi və s. müəyyən edən normalar);

b) inzibati xətalərin tərkibini müəyyən edən normalar;

c) inzibati xətalər haqqında işlərin icraatını müəyyən edən normalar;

ç) müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının, yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyaların və inzibati yurisdiksiyanın digər subyektlərinin yaranma qaydasını, onların hüquqi vəziyyətini müəyyən edən normalar.

İnzibati məsuliyyətlə əlaqədar olan normalar inzibati hüququn müstəqil institutunu təşkil edir. Cinayət məsuliyyəti yalnız qanunla müəyyən edilir, bundan fərqli olaraq intizam məsuliyyəti isə əmək qanunvericiliyi ilə, ayrı-ayrı kateqoriya fəhlə və qulluqçuların vəziyyətini müəyyən edən müxtəlif qanun və qanunqüvvəli aktlarla, maddi məsuliyyət əmək qanunvericiliyi, mülki qanunvericiliklə və ayrı-ayrı hallarda isə inzibati hüquq normaları ilə müəyyən edilir.

2. İnzibati məsuliyyətin əsasını inzibati xəta təşkil edir. Cinayət məsuliyyətində cinayətin, intizam məsuliyyətinin yaranmasında intizam xətasının, maddi məsuliyyətdə isə maddi ziyanın vurulması və ya mülki-hüquqi deliktin (hüquqpozmanın) olması vacibdir.

3. İnzibati məsuliyyətin subyektləri fiziki və hüquqi şəxslər ola bilər. Cinayət və intizam məsuliyyətinin subyektini fiziki şəxslərdir. Orqan və təşkilatların intizam məsuliyyəti haqqında məsələ isə müzakirəlidir. Lakin onun qaldırılması əsaslıdır, çünki icra hakimiyyəti orqanlarının istefası, ictimai birliklərin qanunsuz fəaliyyətlərinin dayandırılması və s. nəzərdə tutulur. İnzibati məsuliyyətin subyektini kimi fiziki şəxslər qismində vətəndaşlar, vəzifəli şəxslər, yetkinlik yaşına çatmayanlar və s. şəxslər ola bilər.

4. İnzibati xətaya görə inzibati tənbehlərin tətbiqi nəzərdə tutulur. Cinayətə görə cinayət cəzası, intizam xətasına görə intizam tənbehləri, inzibati xətaya görə inzibati tənbeh tətbiq edilir. Maddi məsuliyyət isə əmlak sanksiyalarının tətbiqi ilə ifadə olunur.

5. İnzibati tənbehlər müxtəlif orqan və vəzifəli şəxslər tərəfindən tətbiq edilir. Bu orqan və vəzifəli şəxslər Azərbaycan Respublikası İXM-in 40-cı maddəsinə əsasən aşağıdakılardır:

- rayon (şəhər) məhkəmələri;
- yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar (kollegial orqan);
- müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, Mərkəzi Bank, *müvafiq icra hakimiyyəti orqanının (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin) yaratdığı qurum* (vəzifəli şəxslər).

Hüquq məsuliyyətinin digər növlərinin tətbiqi qanunvericiliklə aşağıdakı kimi müəyyən edilib:

- cinayət əməlinə görə cəzalar yalnız məhkəmə tərəfindən, intizam tənbehləri intizam hakimiyyətinə malik olan orqan və vəzifəli şəxslərin səlahiyyətləri çərçivəsində, maddi məsuliyyət tədbirləri məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilir.

6. İnzibati tənbehlər orqan və vəzifəli şəxslərə tabe olmayan inzibati xəta törədən şəxslərə tətbiq edilir. Bu əlamətə görə inzibati məsuliyyət intizam məsuliyyətindən fərqlənir. İntizam xətasına görə işçilərə qarşı tətbiq edilən tədbirlər hakimiyyət-təbəçilik qaydasında yuxarı orqan tərəfindən tətbiq edilir.

7. İnzibati tənbehin tətbiq edilməsi məhkumluğa və işdən çıxarılmaya səbəb olmur. İnzibati xətalər qanunvericiliyinə əsasən barəsində inzibati tənbeh tətbiq olunmuş şəxs tənbehin icrasının qurtardığı gündən etibarən bir il ərzində eyni inzibati xəta törətməmişsə, o, inzibati məsuliyyətə cəlb edilməmiş sayılır.

8. İnzibati tənbehlər Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər qanunvericiliyinə müvafiq olaraq tətbiq edilir. Cinayət əməlinə görə cəzalar cinayət qanunvericiliyinə, vurulmuş əmlak zərərinin ödənilməsi mülki-prosessual qanunvericiliyə müvafiq olaraq tətbiq edilir.

9. İnzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi haqqında çıxarılmış qərardan Azərbaycan Respublikası İXM-in 128-ci maddəsinə əsasən inzibati və ya məhkəmə qaydasında şikayət, o cümlədən protest verilə bilər.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər qanunvericiliyinin prinsipləri inzibati məsuliyyətin müəyyən edilməsi zamanı rəhbər tutulur. Bu prinsiplər Azərbaycan Respublikası İXM-in 4-cü maddəsində göstərilmişdir.

Bunlar aşağıdakılardır:

- insan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi (İXM, maddə 5);
- qanunçuluq (İXM, maddə 6);
- qanun qarşısında bərabərlik (İXM, maddə 7);

- təqsirsizlik prezumpsiyası (İXM, maddə 8);
- ədalətlik (İXM, maddə 9);
- inzibati xətalara qarşısının alınması (İXM, maddə 10).

İnsan və vətəndaş hüquqlarına və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi. Dövlətimizin qanunvericilik sisteminin əsasını təşkil edən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əsasən, şəxsiyyətin ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur. Heç bir hal şəxsiyyətin ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə təsbit olunmuş bu prinsip Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 fevral 1998-ci il tarixli “İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin olunması sahəsində tədbirlər haqqında” Fərmanında bütünlüklə öz əksini tapmışdır. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, təmin edilməsi dövlətimizin ali məqsədi olaraq Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun həyata keçirilir. “İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə”nin 1-ci maddəsində göstərilir: “Bütün insanlar ləyaqət və hüquqlarına görə azad və bərabər doğulurlar. Onların şüurları və vicdanları var və bir-birlərinə münasibətdə qardaşlıq ruhunda da davranmalıdırlar”.

İnsan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları ali dəyərə malikdir. Bu hüquqların və azadlıqların pozulmasına yol verən bütün dövlət orqanları (vəzifəli şəxslər) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyır.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirləri tətbiq edilərkən insan ləyaqətini alçaldan hərəkətlər və qərarların qəbulu yol verilməzdir (İXM, maddə 5).

Qanunçuluq prinsipi bütün dövlət və qeyri-dövlət idarə, müəssisə və təşkilatları, onların qulluqçuları və vəzifəli şəxsləri, habelə vətəndaşlar tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, qanunlarına və onlara uyğun tətbiq edilmiş hüquqi aktların göstərişlərinə riayət edilməsi və icra olunmasıdır. İnzibati hüquqda qanunçuluq – inzibati hüququn subyektləri tərəfindən inzibati xətalər qanunvericiliyinin tələblərinin ciddi və tam yerinə yetirilməsidir.

İnzibati xətalara görə inzibati tənbeh İXM-ə uyğun olaraq tətbiq edilir.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın təmin edilməsi tədbirləri tətbiq edilərkən qanunvericiliyin tələblərinə əməl olunması yuxarı orqanların və vəzifəli şəxslərin idarə nəzarəti ilə, idarədən kənar iş məhkəmə və prokuror nəzarəti ilə, eləcə də şikayət etmək hüququ ilə təmin edilir.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər qanunvericiliyinin analogiya üzrə tətbiqinə yol verilmir (İXM, maddə 6.3).

Qanun qarşısında bərabərlik prinsipi. Göstərilən prinsip öz əksini Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamədə tapmışdır. Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 26-cı maddəsində göstərilir: “Bütün insanlar qanun qarşısında bərabərdir və heç bir ayrı-seçkilik qoyulmadan müdafiə olunmaq hüququna malikdir”.

İnsan hüquqlarının və azadlıqlarının bərabərliyi dedikdə, həmin hüquqların və azadlıqların eyni hüquqi qaydalar əsasında həyata keçirilməsi və hüquqi imkanların bərabərliyi başa düşülür.

İnzibati xəta törətmiş şəxslər irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, mənşəyindən, cinsindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən və digər hallardan asılı olmayaraq qanun qarşısında bərabərdirlər və inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar.

Hüquqi şəxslər mülkiyyət formasından, olduqları yerdən, təşkilati-hüquqi formalardan və tabeçiliyindən asılı olmayaraq inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar (İXM, maddə 7.3).

Təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipi. Təqsirsizlik prezumpsiyası (lat. praesumptio – “güman” sözündən) prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 63-cü maddəsində öz əksini tapmışdır. Adı çəkilən müddədə deyilir: “Hər kəsin təqsirsizlik prezumpsiyası hüququ vardır”. Bu prinsip həm də İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin müddəalarında qeyd edilmişdir.

Barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxsin təqsiri İXM ilə nəzərdə tutulmuş qaydada sübuta yetmədikdə və bu inzibati xəta haqqında iş üzrə icraata baxmış hakimin, səlahiyyətli orqanın (vəzifəli şəxsin) qüvvəyə minmiş qərarı ilə müəyyən edilmədikdə o, təqsiri olmayan hesab edilir.

İnzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxs öz təqsirsizliyini sübut etməyə borclu deyildir.

İnzibati məsuliyyətə cəlb olunan şəxsin təqsirli olması barəsində olan şübhələr onun xeyrinə həll olunur (İXM, maddə 8).

Ədalətlik prinsipi. Ədalət hüquqi və sosial-siyasi şüur anlayışı olaraq ümumilikdə əxlaqi kateqoriyaya aiddir. O cəmiyyətdə ayrı-ayrı fərdlərin (sosial qrupların) təcrubi rolu ilə onların ictimai vəziyyəti arasında, hüquq və öhdəlikləri, həmçinin cinayət və cəza, insanların xidmətləri və bunların ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilməsi arasında uyğunluq nisbətini ifadə edir. Bu nisbətin pozulması ədalətsizlik kimi qiymətləndirilir.

İnzibati xəta törətmiş şəxs haqqında tətbiq edilən tənbeh ədalətli olmalıdır, yəni inzibati xətaların xarakterinə, onun törədilməsi hallarına uyğun, qanuni və əsaslı olmalıdır.

Bir inzibati xətaya görə heç kəs iki dəfə inzibati məsuliyyətə cəlb oluna bilməz. Davam edən inzibati xətaya görə şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunduqdan sonra da bu xətanı törətməkdə davam edirsə, inzibati məsuliyyətə cəlb olunur (İXM, maddə 9).

İnzibati xətaların qarşısının alınması prinsipi. Dövlət və ya yerli özünüidarə orqanları tərəfindən inzibati xətaların qarşısı alınmaqla, inzibati xətaların törədilməsinə kömək edən səbəb və şərait aşkar edilir və aradan qaldırılır. Bu orqanlar vətəndaşların hüquq şüuru və mədəniyyətinin yüksəldilməsi, Azərbaycan Respublikası qanunlarına ciddi əməl etmək ruhunda tərbiyə olunması sahəsində tədbirlər hazırlayır və həyata keçirirlər.

Dövlət hakimiyyəti orqanları və onların rəhbərləri, digər vəzifəli şəxslər vətəndaşların təkliflərini, ərizə və şikayətlərini qəbul etməyə və səlahiyyətləri daxilində qanunla müəyyən edilmiş qaydada və müddətlərdə baxmaga, lazımi tədbirlər görmək və onlara cavab verməyə borcludurlar. Qeyd olunan subyektlər vətəndaşların hüquqa, qanunçuluğa, ədalət mühakiməsinə münasibətini, onların əməllərinin hüquqi və ya hüquqazidd olması haqqında təsəvvürlərini ifadə edən görüşləri təşkil etməlidirlər. Bunların dövlət və ya yerli özünüidarə orqanları tərəfindən vətəndaşlara kütləvi informasiya vasitələri ilə çatdırılması inzibati xətaların qarşısının alınmasında mühüm rol oynayır.

İnzibati məsuliyyət tədbirləri bir qayda olaraq, törədilən inzibati xətalara görə tətbiq edilir. Digər tərəfdən isə, dövlət idarəetmə sistemində baş verən inzibati xətaların xəbərdar edilməsi və onların qarşısının alınması polis orqanları və onun əməkdaşlarının əsas vəzifələrindən biridir. “Polis haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 4-cü maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən, polisin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri olan “ictimai qaydanın qorunması və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi” fəaliyyəti

bilavasitə dövlət idarəetmə sistemində baş verən inzibati xətalərin xəbərdar edilməsi və onların qarşısının alınmasına yönəlmişdir.

Suala yekun olaraq qeyd etmək istərdik:

1. İnzibati məsuliyyət - hüquqi məsuliyyətin növlərindən biri olaraq, səlahiyyətli orqan və ya vəzifəli şəxs tərəfindən inzibati xəta törətmiş şəxsə qarşı inzibati tənbehin tətbiq olunması ilə ifadə olunur.

2. İnzibati məsuliyyətin əsas xüsusiyyəti: onun əsasını inzibati xəta, tədbirlərini isə inzibati tənbehlər təşkil edir.

3. İnzibati məsuliyyətin prinsiplərinə addır:

- qanunçuluq prinsipi;
- qanun qarşısında bərabərlik prinsipi;
- təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipi;
- ədalətlik prinsipi;
- inzibati xətalərin qarşısının alınması prinsipi.

Sual 2. İnzibati xətanın anlayışı və onun əlamətləri

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 12-ci maddəsinə əsasən, “Bu Məcəllə ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd edən, hüquqazidd olan, təqsirli sayılan (qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilən) və inzibati məsuliyyətə səbəb olan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) inzibati xəta hesab olunur. Bu Məcəllənin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulan əməllərə görə inzibati məsuliyyət o halda yaranır ki, bu əməllər cinayət məsuliyyətinə səbəb olmasın”.

Qanunvericinin mövqeyindən aydın olur ki, hər bir inzibati xətanın əsasını hüquqazidd əməl təşkil edir. Əgər inzibati xətada bu əməl yoxdursa, deməli burada heç bir inzibati xətadan, inzibati məsuliyyətdən, inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsindən danışmaq olmaz.

Fiziki və hüquqi mənada əməl iradəvi davranış aktıdır. Klassik mənbələrdə qeyd edildiyi kimi, davranış aktı iki cür gerçəkləşir:

1. Hərəkət – hüququn subyekti tərəfindən üzərinə qoyulmuş vəzifənin aktiv surətdə yerinə yetirilməməsi və ya müəyyən edilmiş qadağanın pozulması deməkdir. Məsələn, qadağan edilmiş üsulla ovun edilməsi (İXM, maddə 272.1).

2. Hərəkətsizlik – hüququn subyekti tərəfindən üzərinə qoyulmuş vəzifənin passiv olaraq yerinə yetirilməsi və yaxud subyektin hərəkət etməli olduğu halda hərəkət etməməsi deməkdir. Məsələn, polis işçisinin ictimai qaydanın mühafizəsi ilə əlaqədar olan qanuni tələbinə qəsdən tabe olmama (İXM, maddə 535.1).

Bununla yanaşı, əməlin inzibati xəta olub-olmaması barədə danışmazdan əvvəl, onun hüquqi əlamətləri barədə danışmaq daha məqsədəuyğundur. Əməlin inzibati xəta sayılması üçün onun hüquqi əlamətləri olmalıdır. Yalnız aşağıdakı əlamətlər bir və ya bir neçə əməldə (əməllərdə) mövcud olduqda törədilmiş əməli inzibati xəta kimi qiymətləndirmək olar.

Beləliklə, əməlin hüquqi əlamətlərinə aid edilir:

- əməl hüquqazidd olmalıdır;
- əməl təqsirli sayılmalıdır (yəni qəsdən və ya ehtiyatsızlıq üzündən törədilməlidir);
- əməl inzibati məsuliyyətə səbəb olmalıdır.
- əməl Azərbaycan Respublikası İXM ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd etməlidir.

Əməl hüquqazidd olmalıdır. Sosial mahiyyətinə görə əməl vətəndaşların, cəmiyyətin, dövlətin maraqlarına zidd olmalı və bu maraqlara zərər vurmaldır. Göstərilənlə yanaşı əməl müxtəlif hüquq normaları ilə müəyyən olunmuş qaydaları pozmalıdır.

Əməl təqsirli sayılmalıdır. Əməl aktiv hərəkətlə və ya hərəkətsizliklə törədilməlidir. Təqsir şəxsin qəsdən və ya ehtiyatsızlıq üzündən törədilən hüquqazidd hərəkətə və ya hərəkətsizliyə psixi münasibətidir. Təqsirin olması inzibati xətanın vacib əlamətlərindən biridir. Əməlin hüquqazidd olmasına baxmayaraq onda təqsirin olmaması, əməlin inzibati xəta sayılmasına imkan vermir (İXM, maddə 3).

Əməl inzibati məsuliyyətə səbəb olmalıdır. Əməl o vaxt inzibati xəta sayılır ki, o Azərbaycan Respublikası İXM-in Xüsusi hissəsində inzibati xəta kimi müəyyən edilsin və onun törədilməsinə görə müxtəlif sanksiyalarının tətbiq edilməsi nəzərdə tutulsun.

Əməl Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd etməlidir. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi müxtəlif hüquq normaları (hüquq sahələri) ilə tənzimlənən ictimai münasibətləri mühafizə edir. Əgər əməl Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi ilə mühafizə olunan ictimai münasibətlərə qəsd edərsə, onda həmin əməl inzibati xəta kimi qiymətləndirilə bilər.

İnzibati xətanın yuxarıda göstərilən əlamətlərini onun tərkibindən fərqləndirmək lazımdır. Belə ki, bəzən əməldə inzibati xətanın hüquqi əlamətlərinin mövcud olmasına baxmayaraq, həmin əməl inzibati xəta kimi qiymətləndirilmir. Məsələn: 13 yaşlı şəxs xırda xuliqanlıq törətmişdir. Buna baxmayaraq, həmin şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb edilmir. Daha dəqiq desək, Azərbaycan Respublikası İXM-in 16.1-ci maddəsinə əsasən, inzibati xəta törədərkən 16 yaşlı tamam olmuş fiziki şəxslər inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar.

İnzibati xətanın tərkibi aşağıdakı elementlərdən ibarətdir:

1. İnzibati xətanın obyektı.
2. İnzibati xətanın obyektiv tərəfi.
3. İnzibati xətanın subyektı.
4. İnzibati xətanın subyektiv tərəfi.

- inzibati xətanın subyektiv tərəfi şəxsin öz əməlinə və onun nəticələrinə daxili psixi münasibətidir.

Suala yekun olaraq qeyd etmək istərdik ki:

İnzibati xəta dedikdə, qüvvədə olan İnzibati Xətalər Məcəlləsi ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd edən, hüquqazidd olan, təqsirli sayılan (qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilən) və inzibati məsuliyyətə səbəb olan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) başa düşülür.

Qeyd edilən anlayışın məzmununa əsasən əməl dedikdə, fiziki və ya hüquqi mənada iradəvi davranış aktı başa düşülür. Bu hərəkət və (və ya) hərəkətsizlik nümunəsində ola bilər.

Sual 3. İnzibati xəta tərkibi elementlərinin anlayışı və onların quruluşu

Qanunvericilikdə “inzibati xətanın tərkibi” anlayışı öz əksini tapmayıb. Lakin inzibati hüquq nəzəriyyəçiləri hesab edirlər ki, inzibati xətanın tərkibi dedikdə, hüquqla (qanunla) müəyyən edilmiş elementlər məcmusu başa düşülür.

İnzibati xətanın obyektı

İnzibati xətanın obyektı müxtəlif hüquq normaları ilə nizamlanan və yalnız inzibati hüquq normaları ilə mühafizə olunan ictimai münasibətlərdir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 164 - 179-cu maddələri ilə konstitusiyaya hüquq normaları ilə tənzimlənən ictimai münasibətlər (*siyasi, sosial və əmək hüquqları əleyhinə olan inzibati xətalar*) mühafizə olunur.

İnzibati xətaların obyektini təşkil edən ictimai münasibətlərin aşağıdakı xüsusiyyətləri mövcuddur:

a) hüququn müxtəlif sahələri ilə tənzimlənir (məsələn: əmək, konstitusiyaya, ekologiya hüququ və s.);

b) inzibati tənbehlərin vasitəsi ilə mühafizə olunur.

İnzibati xətanın obyektinin 4 (dörd) növü mövcuddur:

1. İnzibati xətanın ümumi obyektı müxtəlif hüquq normaları ilə tənzimlənən və inzibati hüquq normaları ilə mühafizə olunan ictimai münasibətlərdir. Bu münasibətlərə vətəndaşların siyasi, sosial və əmək hüquqları, əhalinin sağlamlığı, sanitariya-gigiyena və sanitariya-epidemioloji sağlamlığı, mülkiyyət, iqtisadi fəaliyyət, ictimai qayda, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mənəviyyət, ətraf mühit və idarəçilik qaydaları ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətlər aiddir. Sadalanan ictimai münasibətlər yalnız inzibati tənbehlərlə qorunduğu halda inzibati xətanın ümumi obyektı hesab olunur.

2. İnzibati xətanın xüsusi obyektı ümumi obyektin ayrılmaz və müstəqil hissəsini təşkil edən ictimai münasibətlərin bir hissəsidir. Bu münasibətlərin yaranma sahəsi eynidir (məsələn: nəqliyyatdan istifadə edilməsi ilə əlaqədar yaranan münasibətlər, rabitədən istifadə ilə əlaqədar yaranan münasibətlər və s.).

Azərbaycan Respublikası İXM-in Xüsusi hissəsinin 6-cı bölməsində (20-40-cı fəsilərinə) inzibati xətaların xüsusi obyektləri qeyd edilib.

3. İnzibati xətanın növlü obyektı xüsusi obyektin bir qrupudur. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 38-ci fəslə “İctimai qayda, ictimai təhlükəsizlik və ictimai mənəviyyət əleyhinə olan inzibati xətalar” adlanır. Adı çəkilən fəsildə inzibati hüquq normaları ilə mühafizə olunan ictimai münasibətlər inzibati xətaların xüsusi obyektini təşkil edir. Bu fəsildə nəzərdə tutulmuş inzibati xətalar 3 (üç) növlü obyektəndən ibarətdir:

a) ictimai qaydanın təmin edilməsi, mühafizəsi ilə əlaqədar yaranan və inzibati tənbehlərlə mühafizə olunan ictimai münasibətlər. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 510-512 və 521-ci maddələri;

b) ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsi ilə əlaqədar yaranan və inzibati tənbehlərlə mühafizə olunan ictimai münasibətlər. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 513 - 520-ci maddələri.

c) ictimai mənəviyyətin mühafizəsi ilə əlaqədar yaranan və inzibati tənbehlərlə mühafizə olunan ictimai münasibətlər. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 522 - 525-ci maddələri.

4. İnzibati xətanın bilavasitə obyektı inzibati xətanın törədilməsi nəticəsində bilavasitə ziyan çəkən ictimai münasibətlərdir. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 590-cı maddəsi.

Bu növ inzibati xətanın bilavasitə obyektı kimi aşağıda göstərilən ictimai münasibətlər ola bilər:

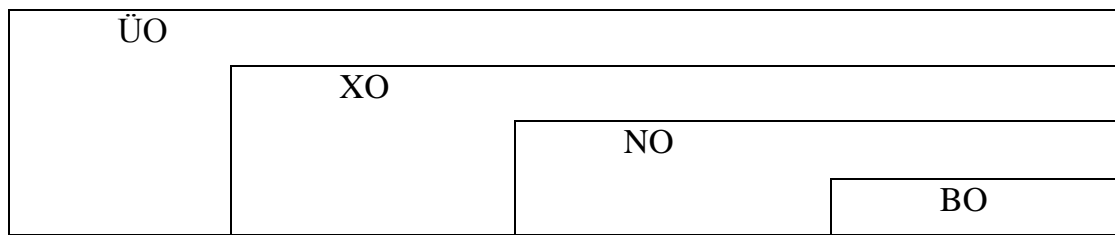
a) mülki silahın və döyüş sursatının saxlanması qaydalarını təşkil edən ictimai münasibətlər;

b) mülki silahın və döyüş sursatının daşınması qaydalarını təşkil edən ictimai münasibətlər;

c) mülki silahın və döyüş sursatının satılması qaydalarını təşkil edən ictimai münasibətlər.

İnzibati xətalər qanunvericiliyi bəzi hallarda inzibati xətanın bilavasitə obyektı simasında konkret ictimai münasibətin elementi kimi qəsd edilən predmeti nəzərdə tutur. Belə ki, Azərbaycan Respublikası İXM-in 26-cı maddələrində inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin müsadirəsi müəyyən edilmişdir.

Ümumiyyətlə, inzibati xətanın obyektinə dair yuxarıda göstərilənləri aşağıdakı sxem şəklində təsvir etmək olar:

İnzibati xətanın obyektiv tərəfi

İnzibati xətanın obyektiv tərəfi törədilən (törədilmiş) inzibati xətanın xarici görünüşü və ya inzibati hüquq normaları ilə nəzərdə tutulan və inzibati xətanın xarici görünüşünü xarakterizə edən elementlər sistemidir.

İnzibati xətalərin obyektiv tərəfinin aşağıdakı elementləri mövcuddur:

- ictimai təhlükəli, hüquqazidd əməl (hərəkət və hərəkətsizlik);
- bilavasitə səbəbli əlaqə;
- nəticə;
- yer;
- vaxt;
- üsul;
- vasitə;
- şərait.

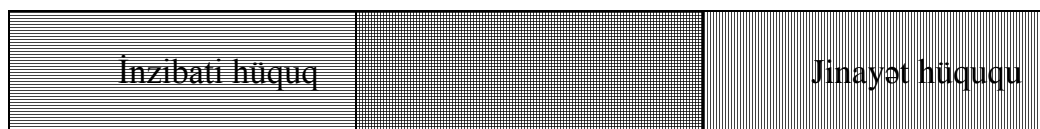
İnzibati xətanın obyektiv tərəfinin əsas elementini ictimai təhlükəli, hüquqazidd əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) təşkil edir. Əgər inzibati xətada qeyd etdiyimiz əlamətlərə malik olmayan əməl yoxdursa, deməli burada heç bir inzibati xəta yoxdur.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş bütün hüquq-pozmaları ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə cinayətlərə, xətalara və s. ayırmaq olar. Hüquq ədəbiyyatlarında bu məsələyə dair müxtəlif fikirlər söylənilir. Lakin hər bir əməlin onun ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə fərqləndirmək lazımdır.

Məlum olduğu kimi, müxtəlif ictimai münasibətlər cinayət hüququ və inzibati hüquq normaları vasitəsi ilə mühafizə olunur. Qəsd olunan ictimai münasibətlərə görə əməlin ictimai təhlükəliliyi özünü biruzə verir. Törədilmiş əməlin cəmiyyətdə verdiyi əks-sədaya (rezonansa) görə onun ictimai təhlükəliliyi müəyyən olunur.

İnzibati xətanın obyektiv tərəfinin əsasını ictimai təhlükəli əməl təşkil edir, digər elementlər isə “əlavə” xarakterə malikdir.

Ümumiyyətlə, inzibati hüquq və cinayət hüququ hüquq-mühafizə sahəsində təmasda olur və “birgə” fəaliyyət göstərir. Bunu sxem formasında aşağıdakı kimi təsvir etmək olar:

Cinayət hüququnda cinayətin obyektiv tərəfinin əsas elementləri sırasına ictimai təhlükəli, hüquqazidd əməl, nəticə və səbəbli əlaqə daxildir. Burada olan normalar əsasən maddi tərkibli dir.

Inzibati xətlər qanunvericiliyi isə əsasən formal tərkibli normalardan ibarətdir. Qeyd olunan fərqi izah etmək üçün aşağıdakılara diqqət yetirək:

- cinayət hüququ ilə inzibati hüquq hüquq-mühafizə sahəsində “birgə” fəaliyyət göstərir.

- cinayət hüququnda hüquqpozmlar əsasən maddi tərkibli, inzibati hüquqda formal tərkibli olur.

Beləliklə, formal tərkibli inzibati xətdə yalnız qanunvericiliklə qadağan edilmiş ictimai-təhlükəli, hüquqazidd əmələ görə tənbeh (cəza) tətbiq edilir.

Maddi tərkibli inzibati xətdə aşağıdakı zəruri əlamətlər mütləq olmalıdır:

- a) ictimai təhlükəli, hüquqazidd əməl;
- b) hüquqazidd, ziyanlı nəticə;
- c) bilavasitə səbəbli əlaqə.

Formal tərkibli əməldə ziyanın vurulması tələb edilmir. Məsələn: İXM-in 510-cı maddəsi ilə nəzərdə tutulan “Xırda xuliqanlıq” nəticəsində ictimai qaydanın pozulması əməlin tənbeh edilməsinə kifayət edir.

Maddi tərkibli əməldə vurulmuş ziyan müxtəlif formada ola bilər. Məsələn, İXM-in 227-ci maddəsi “Xırda talama”. Bu maddənin qeyd hissəsində göstərilir ki, “Bu Məcəllənin 227-ci maddəsi həmin maddədə göstərilən əməllər Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddələrinə əsasən cinayət məsuliyyətinə səbəb olmadıqda tətbiq edilir”.

Formal və maddi tərkibli inzibati xətlərin daha yaxşı başa düşülməsi üçün bu görüntüyə diqqət edək:

Formal tərkibli inzibati xəta = əməl = məsuliyyət

Maddi tərkibli inzibati xəta = əməl + bilavasitə səbəbli əlaqə + nəticə = məsuliyyət

Bilavasitə səbəbli əlaqə yalnız maddi tərkibli inzibati xətanın əsas elementlərindən biridir. Əgər ictimai təhlükəli əməl nəticəsində ziyan vurulubsa, ziyanla təhlükəli əməl arasında səbəbli əlaqənin bilavasitə olması mütləqdir. Daha dəqiq desək, hüquqa zidd əməl nəticəsində vurulmuş ziyan bilavasitə həmin ictimai təhlükəli əməldən yaranmalıdır. Məsələn, İXM-in 327.8-ci maddəsi “...Bu Məcəllənin 327.1-327.6, 328 və 330-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş xətlər nəticəsində zərər çəkmiş şəxsin sağlamlığına yüngül bədən xəsarətinin yetirilməsinə görə- ...”

Qeyd olunan yüngül bədən xəsarəti yalnız İXM-in 327-ci maddəsində göstərilən xətlərin törədilməsi nəticəsində yaranmalı və məsuliyyətə səbəb olmalıdır. Əgər bədən xəsarəti digər inzibati xətlərin (Məsələn: Inzibati Xətlər Məcəlləsinin 332.4-cü, 332.7-

ci və s. maddələri) nəticəsində vurularsa, bu halda məsuliyyəti İXM-in 327.8-ci maddəsinə görə yaranmayacaqdır.

Bəzən Azərbaycan Respublikası İXM-in Xüsusi hissəsinin normalarında inzibati xətanın obyektiv tərəfinin tövsifedici əlamətləri içərisində inzibati xətaların törədilmə yeri, vaxtı, üsulu, alət və şəraiti göstərilir.

Deyilənlərə misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar:

1. Azərbaycan Respublikası İXM-in 521-ci maddəsi ilə mənzillərdə, yaşayış evlərinin girişlərində və həyətlərində, küçələrdə, istirahət yerlərində və digər ictimai yerlərdə gecə vaxtı saat 24-dən 7-dək səs-küy salmağa, ucadan mahnı oxumağa, musiqi alətlərini ucadan çalmağa, televizorları, radioqəbulediciləri, maqnitofonları və digər aparatları gur səsle oxutmağa, məişət səs-küyünə qarşı mübarizə tələblərini başqa üsulla pozmağa görə inzibati məsuliyyət yaranır.

2. Azərbaycan Respublikası İXM-in 272.3-cü maddəsi ilə ov qaydalarının kobud şəkildə pozulmasına (lazımi icazə olmadan və ya qadağan edilmiş yerlərdə, yaxud qadağan olunmuş müddətlərdə, qadağan edilmiş alətlərlə və ya üsullarla ov edilməsinə), habelə digər ov qaydalarının müntəzəm pozulmasına görə inzibati məsuliyyət yaranır.

3. Azərbaycan Respublikası İXM-in 513-cü maddəsi və 517-ci maddələrində göstərilən əməllər hüquqazidd əməlin özü olaraq demək olar ki, eynidir. Lakin qanunverici bu əməllərin törədilmə şəraitinə görə müxtəlif tənbehlərin tətbiq edilməsini nəzərdə tutmuşdur.

Tövsifedici əlamət kimi bəzən inzibati xətanın obyektiv tərəfi, yəni əməlin xarakteri çıxış edir. Obyektiv tərəfin məzmununa görə əməlin təkrarlılığı, uzanan və davam edən inzibati xətalara ayırmaq lazımdır.

Təkrarlıq bir il ərzində inzibati tənbeh almış şəxs tərəfindən eyni inzibati xətanın törədilməsini nəzərdə tutur. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 184.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş xətaların inzibati tənbeh almış şəxs tərəfindən inzibati tənbeh vermə haqqında qərar qüvvəyə mindiyi gündən bir il ərzində təkrar törədilməsinə görə inzibati məsuliyyət müəyyən edilmişdir.

Uzanan inzibati xəta təqsirkarın üzərinə qanunla qoyulmuş vəzifələrin qanunla müəyyən edilən müddətdə yerinə yetirilməməsinə nəzərdə tutur. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 563.1-ci maddəsinə görə vətəndaşın yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyatdan keçməməsinə, yaxud qeydiyyatda alma və qeydiyyatdan çıxma qaydalarına əməl etməməsinə görə inzibati məsuliyyət müəyyən edilmişdir.

Davam edən inzibati xəta şəxs tərəfindən bir neçə dəfə eyni inzibati xətanın törədilməsidir. Təqsirkar onların hər birinə görə ayrılıqda inzibati məsuliyyətə cəlb olunmalıdır. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 430.4-cü maddəsinə əsasən, avans yolu ilə ödənilmiş valyuta vəsaitinin müqabilində müəyyən edilmiş müddətlərdə müvafiq mallar idxal edilmədikdə, işlər görülmədikdə və ya xidmətlər göstərilmədikdə ödənilmiş valyuta vəsaitinin xaricdən geri qaytarılmamasına görə, yaxud İXM-in 525-ci maddəsinə əsasən, qumar oyununda iştirak etmə, yəni qumar oynamağa görə inzibati məsuliyyət müəyyən olunmuşdur.

İnzibati xətanın subyektı

Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalara qanunvericiliyi inzibati xətanın subyektinin dəqiq anlayışını təklif etmir. Lakin inzibati xətalara qanunvericiliyinin təhlilindən irəli gələrək demək olar ki, inzibati xətanın subyektı inzibati xətanı törədən, qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatmış, anlaqlı fiziki şəxs (o cümlədən də vəzifəli şəxslər) və ya inzibati hüquq subyektliyinə malik olan hüquqi şəxsdir.

Beləliklə, inzibati xətanın subyektləri aşağıdakılardır:

- a) fiziki şəxslər;
- b) hüquqi şəxslər.

Fiziki şəxslər inzibati xətanın subyekti kimi aşağıdakı hallarda tanınır:

- Azərbaycan Respublikası İXM-in 16.1-ci maddəsinə uyğun olaraq inzibati xətanı törədərkən şəxsin on altı yaşı tamam olduqda;

- şəxs öz hərəkətlərini dərk etmə və idarə etmə qabiliyyətində olduqda (anlaqlılıq).

Anlaqlılığa iki əlamət daxildir: intellektual və iradəvi. Bu əlamətlər şəxsin obyektiv surətdə mövcud olan psixi qabiliyyətini xarakterizə edir.

İntellektual qabiliyyət subyektə həqiqət təzahürünə düzgün qiymət vermək imkanını müəyyənləşdirir, əməl və nəticə arasında mövcud olan əlaqə və qarşılıqlı asılılığı başa düşmək, yaranmış vəziyyəti düzgün qiymətləndirmək, öz hərəkətlərinin verə biləcək nəticələrini əvvəlcədən görmək, mürəkkəb şəraitdə düzgün qərar tapmaq imkanını verir.

İradəvi qabiliyyət şəxsin şüurlu surətdə öz hərəkətlərini nəzərdə saxlamaq, onları aktiv surətdə idarə etmək, maneələri dəf etmək, öz davranışını şüurlu surətdə qoyulmuş məqsədə tabe etmək imkanını yaradır.

Fiziki şəxslər qismində aşağıdakı şəxslər çıxış edə bilər:

Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları;

- vəzifəli şəxslər;
- əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər;
- sığınacaq axtaran şəxslər;
- qaçqınlar;
- digər kateqoriyalı şəxslər (sürücülər, piyadalar, hərbi vəzifəli və s.).

İnzibati xətanın subyektinin (fiziki şəxslərin) iki növü mövcuddur: ümumi və xüsusi subyektlər.

Ümumi subyektlər 16 yaşına çatmış, anlaqlı, fiziki şəxslərdir;

Xüsusi subyektlər yuxarıda göstərilən əlamətlərdən (16 yaş, anlaqlılıq) əlavə digər xüsusiyyətlərə malik olan fiziki şəxslərdir (vəzifəli şəxs, sürücü, hərbi vəzifəli şəxs).

İnzibati xətanın xüsusi subyektinin əlamətləri onların hüquqi vəziyyətlərinin müxtəlifliyi ilə xarakterizə edilir və onların yerinə yetirdiyi peşəkar, eləcə də sosial funksiyalarla, sağlamlığının vəziyyəti və s. ilə ifadə edilir. Qeyd olunan xüsusiyyətlər şəxsə müvəqqəti və ya uzun müddətdə ola bilər. Şəxs müəyyən fəaliyyət nəticəsində bunlardan bir neçəsini itirə bilər, eləcə də yenilərini əldə edə bilər və s.

Araşdırdığımız qrupa aşağıdakı şəxslər daxildir:

- əlillər;
- hamilə qadınlar;
- himayəsində səkkiz yaşınadək uşağı olan qadınlar;
- səkkiz yaşına çatmamış uşağını təkbaşına böyüdən kişilər;
- hərbi vəzifəli;
- hərbi qulluqçular;
- bir il ərzində inzibati tənbeh almış şəxslər və s.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 17.1-ci maddəsinə uyğun olaraq: “Vəzifəli şəxslər öz qulluq vəzifələrinin yerinə yetirilməməsi və ya lazımcıca yerinə yetirilməməsi ilə bağlı inzibati xətalara görə inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar”.

Fiziki şəxs aşağıdakı hallarda vəzifəli şəxs hesab edilə bilər:

- a) dövlət hakimiyyətinin nümayəndəsi funksiyalarını həyata keçirdiyi halda;
- b) dövlət orqanlarında, bələdiyyələrdə, Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrində və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq yaradılmış baş-

qa silahlı birləşmələrdə, dövlət və qeyri-dövlət təşkilatlarında, idarə və müəssisələrində təşkilati-sərəncamverici və ya inzibati-təsərrüfat vəzifələrində daimi və ya müvəqqəti işlədiyi halda;

c) hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaqla təşkilati-sərəncamverici və ya inzibati təsərrüfat səlahiyyətlərini yerinə yetirdiyi hallarda.

01 mart 2016-cı il tarixdən qüvvəyə minən Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər qanunvericiliyi ilə hüquqi şəxslər də inzibati xətanın subyekti hesab olunur. Hüquqi şəxslərin inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası İXM-in 18-ci maddəsində aşağıdakılar qeyd edilir:

“Hüquqi şəxslər, o cümlədən xarici hüquqi şəxslər və xarici hüquqi şəxslərin filial və nümayəndəlikləri bu Məcəllənin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalara görə inzibati məsuliyyətə cəlb olunurlar.

Hüquqi şəxs inzibati məsuliyyətə həmin hüquqi şəxsin xeyrinə və ya onun maraqlarının qorunması üçün aşağıdakı şəxslər tərəfindən törədilən inzibati xətalara görə cəlb edilir:

- hüquqi şəxsi təmsil etmək səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxs;
- hüquqi şəxsin adından qərarlar qəbul etmək səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxs;
- hüquqi şəxsin fəaliyyətinə nəzarət etmək səlahiyyətinə malik olan vəzifəli şəxs;
- İXM-in 18.2.1-18.2.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş vəzifəli şəxslər tərəfindən nəzarətin həyata keçirilməməsi nəticəsində hüquqi şəxsin işçisi.

Hüquqi şəxsin inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi həmin əməli törətmiş və ya onun törədilməsində hər hansı şəkildə iştirak etmiş vəzifəli şəxsin inzibati məsuliyyətini istisna etmir.

İXM-in 18.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş vəzifəli şəxsin ölməsi nəticəsində (barəsində inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat aparılan şəxs kimi) inzibati xəta haqqında işin icraatına xitam verilməsi hüquqi şəxsin inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsinə mane olmur.

Hüquqi şəxs barəsində inzibati tənbeh yalnız hakim tərəfindən tətbiq edilir.

Səlahiyyətli orqanlar (vəzifəli şəxslər) İXM-in 18.2-ci maddəsində müəyyən edilmiş əsasların olması qənaətinə gəldikdə, inzibati xəta haqqında protokolu baxılmaq üçün məhkəməyə göndərilir. Bu əsaslar olmadıqda, səlahiyyətli orqanlar (vəzifəli şəxslər) inzibati xəta haqqında iş üzrə qərar qəbul edir.

Məhkəmə tərəfindən inzibati xəta haqqında iş üzrə qərar qəbul olunanadək hüquqi şəxs yenidən təşkil olunduqda inzibati məsuliyyətə hüquqi şəxsin hüquqi varisi cəlb olunur. Məhkəmə tərəfindən inzibati xəta haqqında iş üzrə qərar qəbul olunduğu vaxtdan tam icra olunana və ya ləğv edilənədək hüquqi şəxsin yenidən təşkil olunması, yaxud təsisçilərinin (iştirakçılarının) və ya hüquqi şəxsin nizamnamə ilə vəkil edilmiş orqanının qərarı ilə ləğv edilməsi qadağandır”.

Hüquqi şəxslərin inzibati xətanın subyekti kimi çıxış etməsi üçün onların inzibati hüquq qabiliyyətinə və inzibati fəaliyyət qabiliyyətinə malik olması zəruridir.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər qanunvericiliyinin təhlilindən aydın olur ki, hüquqi şəxslər aşağıdakı sahələrdə törədilən inzibati xətalara görə inzibati məsuliyyətə cəlb edilirlər:

- seçki sahəsində;
- əmək hüquqları sahəsində;
- vergi sahəsində;
- gömrük sahəsində;

- ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində;
- yanğın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində və s.

Qeyd edildiyi kimi, qanunverici İXM-də inzibati xətanın subyektinin anlayışını verməmişdir. Buna baxmayaraq, inzibati xətanın subyektini inzibati məsuliyyətin subyektindən fərqləndirmək lazımdır. Belə ki, inzibati məsuliyyətin subyektlərinin dairəsi inzibati xətanın subyektlərinin dairəsi ilə üst-üstə düşür. Təcürbi baxımdan ola bilər ki, şəxs inzibati xətanın subyektini sayılır, lakin o, inzibati məsuliyyətə cəlb edilmir. Məsələn: inzibati həbs və ya ictimai işlər növündə inzibati tənbeh nəzərdə tutan inzibati xətalar istisna olmaqla, şəxsin psixi inkişafı, həyat şəraiti, səhhəti və təhsili nəzərə alınmaqla ilk dəfə inzibati xəta törətmiş on altı yaşından on səkkiz yaşınadək şəxslər Yetkinlik Yaşına Çatmayanların İşləri və Hüquqlarının Müdafiəsi üzrə Komissiyalar tərəfindən inzibati məsuliyyətdən azad oluna və onların barəsində Azərbaycan Respublikasının 2002-ci il 31 may tarixli 336-IIQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş “Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar haqqında Əsasnamə” ilə müəyyən edilmiş təsir tədbirləri tətbiq edilə bilər.

İnzibati xətanın subyektiv tərəfi

İnzibati xətanın subyektiv tərəfi şəxsin törətdiyi hüquqazidd əmələ və onun zərərli nəticələrinə daxili psixi münasibətidir.

İnzibati xətanın subyektiv tərəfinin əsas elementi təqsir (qəsd və ehtiyatsızlıq), əlavə elementləri isə aşağıdakılardır:

- emosional vəziyyət;
- motiv;
- məqsəd.

Bu əlamətlər yalnız inzibati xətanın qəsdən törədilməsi zamanı özünü biruzə verir.

Azərbaycan Respublikası İXM-in 3-cü maddəsində qeyd edildiyi kimi: “Yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş inzibati xətaların törədilməsində təqsirli hesab edilən və inzibati xəta tərkibinin bütün digər əlamətlərini daşıyan əməli (hərəkət və ya hərəkətsizlik) törətmiş şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb olunur və tənbeh edilir”. Qeyd edildiyi kimi, inzibati məsuliyyətin yaranması üçün şəxs inzibati xətanın törədilməsində təqsirkar sayılmalıdır.

Təqsir şəxsin öz hüquqazidd əməlinə və onun zərərli nəticələrinə qəsd və ya ehtiyatsızlıq formasında psixi münasibətidir.

Təqsir inzibati məsuliyyətin əsas şərtlərindən biridir. Əgər şəxsin əməlinə təqsir yoxdursa, zərərli nəticələr təsadüf şəraitində yaranıbsa, deməli inzibati xətanın subyektiv tərəfi yoxdur. Bu halda inzibati məsuliyyət yaranmır.

Təqsirin forması inzibati xətalar qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş xətanı törətmiş şəxsin iradəsi ilə xarakterizə olunur.

Beləliklə, təqsirin iki forması mövcuddur:

- a) qəsd;
- b) ehtiyatsızlıq.

Bu barədə İXM-də müvafiq müddəalar mövcuddur (İXM, maddə 13 və 14). Azərbaycan Respublikası İXM-in 13-cü maddəsi ilə inzibati xətanın qəsdən törədilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Həmin maddəyə əsasən, inzibati xəta törətmiş şəxs öz əməlinin (hərəkətinin və ya hərəkətsizliyinin) hüquqazidd xarakterini dərk etmiş, onun zərərli nəticələrini qabaqcadan görmüş və bunları arzu etmişdirsə, yaxud belə nəticələrin baş verməsinə şüurlu surətdə yol vermişdirsə, bu xəta qəsdən törədilmiş xəta hesab olunur”.

Göstərilən normanın təhlilindən aydın olur ki, qəsdin iki növü mövcuddur:

- birbaşa;

- dolayı qəsd.

Birbaşa qəsd zamanı inzibati xəta törətmiş şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) hüquqazidd xarakterini dərk edir, onun ziyanlı nəticələrini əvvəlcədən görür və bu nəticələri arzulayır. Məsələn: “Azərbaycan Respublikası İXM-in 566-cı maddəsinə görə şəxsiyyət vəsiqəsinin, pasportun, dənizçinin şəxsiyyət sənədinin, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti və ya daimi yaşamaq üçün sənədlərinin itirilməsinə və ya qəsdən korlanması”.

2. Dolayı qəsd zamanı inzibati xəta törətmiş şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) hüquqazidd xarakterini dərk edir, onun zərərli nəticələrinin baş verməsini arzu etmir, lakin belə nəticələrin baş verməsinə şüurlu surətdə yol verir. Məsələn: “Azərbaycan Respublikası İXM-in 253.1-ci maddəsinə görə meşəqırma bileti (orderi) olmadan meşə fondunda köküstə yaş ağacların və kolların qanunsuz kəsilməsi və ya zədələnməsi, yaxud meşə əkinlərində, tingliklərində, böyümə və plantasiya sahələrində toxmacarların və tinglərin, yaxud meşənin bərpa edilməsi üçün müəyyən olunmuş sahələrdə təbii əmələ gəlmiş cavan ağacların və cücərtilərin məhv edilməsi və ya zədələnməsi”.

İnzibati xətanın subyektiv tərəfinin əlavə elementlərindən biri olan emosional vəziyyət əsasən, birbaşa qəsdlə törədilən inzibati xətlər üçün xarakterikdir. Bu əlamətin dispozişiyada nəzərdə tutulması normanın tətbiqində onun müəyyən olunmasını zəruri edir.

Yeri gəlmişkən qeyd edilməsi vacibdir ki, 01 mart 2016-cı il tarixdən qüvvəyə minən Azərbaycan Respublikası İXM-in 32.1.6-cı maddəsinə görə inzibati xətanın zərər çəkmiş şəxsin qanunsuz və ya əxlaqsız hərəkətlərinin təsiri altında və ya bu hərəkətlər nəticəsində qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan (affekt) vəziyyətində törədilməsi inzibati tənbeh tətbiq edilərkən məsuliyyəti yüngülləşdirən hallar sırasına daxil edilmişdir. Baxmayaraq ki, İXM-in Xüsusi hissəsində emosional vəziyyəti əks etdirən konkret norma yoxdur, amma inzibati tənbeh tətbiq edilərkən o məsuliyyəti yüngülləşdirən hal kimi nəzərə alınacaqdır.

İnzibati xətanın motivi şəxsi hər hansı bir əməlin törədilməsinə vadar edən amillərdən, yəni onu sövq etdirən səbəb və niyyətdən (tamah, xuliqanlıq niyyəti, özündən razı olma və sair) ibarətdir. Motiv latınca “moveo” sözündən götürülüb, hərəkət edirəm deməkdir.

İnzibati xətanın məqsədi şəxsin törədiləcək xətanın xarici aləmdə yaradacağı və onun nəticəsində arzuolunan dəyişiklik barədə təsəvvürüdür. İnsanın daxilindəki meyl və hissi “hərəkətverici motivə” çevirən də məhz məqsəddir. Məsələn: “Azərbaycan Respublikası İXM-in 166-cı maddəsinə görə seçkinin nəticəsinə təsir göstərmək məqsədi ilə deputatlığa və ya seçkili orqana (vəzifəyə) namizəd haqqında bilərəkdən yalan məlumatlar dərc etməyə və ya onları başqa üsullarla yaymaq...”

İnzibati hüquq normalarında inzibati xətanın məqsədi, motivi və şəxsin emosional vəziyyəti barədə az danışılır. Buna baxmayaraq, onların üzə çıxarılması əməlin subyektiv və obyektiv tərəflərinin düzgün qiymətləndirilməsi və tövsif üçün lazımdır. Nəticə etibarilə demək olar ki, “motiv” sövq edəndirsə, “məqsəd” gələcəkdə baş verəcək son nəticədir (təqsirkarın arzuladığı).

Azərbaycan Respublikası İXM-in 14-cü maddəsinə əsasən, inzibati xəta törətmiş şəxs öz əməlinin (hərəkətinin və ya hərəkətsizliyinin) zərərli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görmüş, lakin kifayət qədər əsas olmadan onların qarşısını alacağını güman etmişdirsə, yaxud bu nəticələrin baş verəcəyini lazımi diqqət və ehtiyatlılıq

göstərərək qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi halda, onları görməmişdirsə, bu xəta ehtiyatsızlıqdan törədilmiş xəta hesab olunur.

Bu normanın məzmunundan göründüyü kimi ehtiyatsızlığın iki növü mövcuddur: hüquqazidd özünəgüvənmə və hüquqazidd etinasızlıq.

1. Hüquqazidd özünəgüvənmə zamanı inzibati xəta törətmiş şəxs öz əməlinin zərərli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görür, lakin yüngül fikirlilik edib, onların qarşısının alınmasına ümid bağlayır. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 342.2.1-ci maddəsi: "... tormoz sistemi və ya sükan idarə mexanizmi nasaz olan və belə nasazlığın aradan qaldırılması mümkün olmayan nəqliyyat vasitəsinin istismarı..."; yaxud İXM-nin 290.3-cü maddəsi "...Bu Məcəllənin 290.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş xətalər nəticəsində zərər çəkmiş şəxsin sağlamlığına yüngül bədən xəsarətinin yetirilməsinə və ya zərər çəkmiş şəxsə maddi zərər vurulmasına görə...".

2. Hüquqazidd etinasızlıq zamanı inzibati xəta törətmiş şəxs öz əməlinin zərərli nəticələr verə biləcəyini qabaqcadan görə bilməli və görməli olduğu halda, onları görməmişdir. Məsələn, Azərbaycan Respublikası İXM-in 293.4-cü maddəsi "Aerodrom avadanlığının, aerodrom işarələrinin, hava gəmilərinin və onların avadanlığının zədələnməsinə görə..".

İnzibati məsuliyyətin prinsiplərindən biri də təqsirə görə məsuliyyətdir. Təqsir inzibati xətanın subyektiv tərəfinin əsas əlamətidir. Fiziki şəxsin təqsiri onun qanunazidd əməlinə və onun zərərli nəticələrinə daxili psixi münasibətdir.

Hüquqi şəxslərin təqsiri başqa formada müəyyən edilir və aşağıdakı iki meyardan ibarətdir:

- obyektiv təqsir - müəyyən edilmiş qaydanı pozan hüquqi şəxsin konkret əməlinin xarakterindən asılı olaraq təqsiridir.

- subyektiv təqsir - hüquqi şəxsin kollektiv, müdiriyyət və vəzifəli şəxs qismində hüquqazidd əməlinə münasibətdir;

Qanunvericinin iradəsinə görə inzibati məsuliyyətin subyektiv hüquqi şəxs olmasına baxmayaraq, faktiki olaraq inzibati xətanın törədilməsində vəzifəli şəxslər və ya hüquqi şəxsin nümayəndəsi təqsirkardır. Bu səbəbdən də hüquqi şəxsə inzibati tənbehin verilməsi vəzifəli şəxsləri və ya təşkilatın nümayəndəsini inzibati məsuliyyətdən azad etmir.

İnzibati xətalərin tərkibinin öyrənilməsi onları oxşar cinayətlərdən fərqləndirmək üçün lazımdır. Qanunvericilik baxımından onların fərqləndirilməsi tərkib elementlərinin hüquqi meyarına əsasən mümkündür.

Deliktologiya elmində hüquqpozmlar sosial mahiyyətinə görə mülki pozuntu, intizam xətaləri, cinayətlərə və inzibati xətalara bölünür. Cinayətlər xətalardan daha çox keyfiyyət göstəricilərinə görə seçilir. Belə ki, cinayət daha ictimai təhlükəli əməl, inzibati xətalər isə nisbətən ictimai təhlükəli əməl hesab olunur.

Cinayətlərin və inzibati xətalərin fərqləndirilməsi, eləcə də hüquqpozmların inzibati xətalara və cinayətlərə bölünməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Əksər alimlərin fikrincə, inzibati xətalər cinayətlərə nisbətən az ictimai təhlükəlidir. Fikrimizcə, hüquqpozmları cəmiyyətdəki sosial əhəmiyyətinə görə fərqləndirmək lazımdır.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi inzibati xətanı cinayətdən fərqləndirmək üçün onun ümumi cəhətini (əməlin hüquqazidd davranış kimi az əhəmiyyətli olmasını) göstərir. Qanunvericinin mövqeyinə görə (Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 12-ci maddəsinin II abzası) İXM-in Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulan əməllərə görə inzibati məsuliyyət o halda yaranır ki, bu əməllər cinayət məsuliyyətinə səbəb olmasın. Burada əməlin az əhəmiyyətli olması onun subyektiv və

obyektiv əlamətlərinin nəzərə alınmasını şərtləndirir (vurulan ziyanın miqdarı, bədən xəsarətinin dərəcəsi, törədilmə yeri, üsulu, vasitəsi, əməlin xarakteri, şəxsin təqsiri, motivi, məqsədi, subyektin xüsusi keyfiyyətləri və s.).

Cinayət qısaca desək, cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulan ictimai təhlükəli əməldir. İnzibati xəta isə inzibati hüquq norması ilə mühafizə olunan obyektə qəsd edən hüquqazidd əməldir. Bəzi hüquqpozmalar həmişə inzibati xəta kimi qiymətləndirilir. Məsələn: avtobusda biletsiz getmə, səhlənkar saxlama nəticəsində şəxsiyyət vəsiqəsinin və ya pasportun itirilməsi. Belə hallarda hüquq tətbiq edən subyekt əməlin cinayət və ya inzibati xəta olması məsələsini araşdırmır. Bəzən şəraitdən asılı olaraq əməlin inzibati xəta və ya cinayət kimi qiymətləndirilməsi məsələsi hüquq tətbiq edən subyekt üçün zəruri hala çevrilir. Əməlin hüquqi cəhətdən qiymətləndirilməsi prosesində hüquqpozmanın törədilməsi yeri, onun zərərli nəticəsi və s. amillər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Bir çox hallarda cinayət və inzibati xətaların mürəkkəb tərkibini ayırmaq və sanksiyanın düzgün tətbiq edilməsini təmin etmək üçün qanunverici müvafiq maddənin tərkiblərində konkret əlamətləri möhkəmləndirir. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 590.1-ci maddəsi "...müvafiq icra hakimiyyəti orqanından xüsusi icazə almış şəxslər tərəfindən mülki silahın və ya onun üçün döyüş sursatının saxlanması, daşınması və ya satılması qaydalarının pozulması..." və Azərbaycan Respublikası CM-in 230-cu maddəsi: "Odlu silahı diqqətsiz saxlama".

Göründüyü kimi hər iki halda silahın saxlanması qaydalarından söhbət aparılır. Əgər silahın saxlama qaydaları pozulubsa və heç bir nəticə yoxdursa, məsuliyyət Azərbaycan Respublikası İXM-in 590-cı maddəsinə uyğun olaraq yaranır. Başqa bir halda, odlu silahın diqqətsiz saxlanması ... nəticəsində... həmin silahdan başqa şəxsin istifadə etməsi ağır nəticələrə səbəb olarsa, məsuliyyət Azərbaycan Respublikası CM-in 230-cu maddəsinə uyğun olaraq yaranır.

Cinayət hüquqi qaydada cəzalandırılan qanunsuz ov etmə (CM, maddə 258) inzibati qaydada tənbeh edilən ov qaydalarının pozulmasından (İXM, maddə 272) zərərli nəticəyə görə fərqləndirilir.

İnzibati xətalar və cinayətlər əməlin törədilmə üsuluna, təqsirin formasına, törədilmə motivinə və digər əlamətlərə görə də fərqləndirilir. Eyni əməl həm cinayət, həm də inzibati xəta ola bilməz. Bu mövqə Azərbaycan Respublikası İXM-in və CM-in 3-cü maddələrinin məzmunundan aydın olur. Söylənilənlərdən aydın olur ki, cinayət və inzibati xətanın məcmusu mümkün deyil.

Azərbaycan Respublikasında qanunverici cinayət məsuliyyətinin üstünlüyünü inzibati xətaya nisbətdə müəyyən edib. Belə ki, törədilən əməldə həm cinayətin, həm də inzibati xətanın əlamətləri olarsa, əməl cinayət kimi qiymətləndirilir və təqsirkar şəxs daha ciddi məsuliyyətə cəlb olunur. Törədilmiş inzibati xətaya görə inzibati tənbeh tətbiq edilmir, çünki şəxs eyni zamanda həm inzibati məsuliyyətə, həm də cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz. Belə hallarda şəxsə qarşı həmin fakt üzrə cinayət işinin başlanmasına icazə verilir (CPM, maddə 207.5.1).

İnzibati və intizam xətaları bir qayda olaraq cinayət əməli sayılmır. Çünki onların heç biri yüksək ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə malik deyil. İntizam və inzibati xətalar üzrə araşdırmalar (təhqiqat) və onlara görə sanksiyaların tətbiqi icraedici-sərəncamverici fəaliyyət prosesində həyata keçirilir. İntizam və inzibati xətaların oxşar cəhətləri də mövcuddur (hüquqazidd və təqsirli olması və s.). Buna baxmayaraq inzibati və intizam xətaları bir-birindən aşağıdakı əlamətlərə görə fərqlənir:

- fərqli normativ-hüquqi baza mövcuddur. Daha dəqiq desək, inzibati xətalar Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalar Məcəlləsində təsbit edilib. Həmin normativ

hüquqi aktda inzibati xətanın anlayışı, növləri və tərkibi, bunlara görə tətbiq edilə biləcək inzibati tənbehlər və onların tətbiq edilmə qaydası və s. müəyyən edilib. İntizam xətaları isə düzünə və ya dolayı yolla Əmək Məcəlləsində, Cəza İcra Məcəlləsində, intizam nizamnamələrində və digər normativ hüquqi aktlarda göstərilir.

- intizam xətasının subyektivi sabit kollektivin üzvüdür, intizam tənbehlərini tətbiq edən subyekt isə bu kollektivin rəhbəridir. İnzibati xətanın subyektivi isə fiziki və vəzifəli şəxslər və ya hüquqi şəxslər ola bilər. İnzibati xətalara görə tətbiq edilən inzibati tənbehlər isə orqan və vəzifəli şəxslərə tabe olmayan və inzibati xəta törətmiş şəxslərə tətbiq edilir (onlar arasında təşkilati əlaqə mövcud olmur).

- intizam xətası şəxsin sabit kollektivdə olması ilə əlaqədar üzərinə qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməməsindən və ya lazımınca yerinə yetirilməməsindən ibarətdir. Bu baxımdan intizam xətası dedikdə, sabit kollektivdə mövcud olan nizam-intizam qaydalarının pozulması başa düşülə bilər. İnzibati xəta isə bütün şəxslərə aid olan ümumməcburi davranış qaydaların pozulmasından və vəzifələrin yerinə yetirilməməsindən, eləcə də lazımınca yerinə yetirilməməsindən ibarətdir.

- intizam xətalalarına görə təqsirkara qarşı sanksiya həmin kollektivin rəhbəri tərəfindən tətbiq edilir (müəssisənin müdiri, hərbi hissənin komandiri və s.). İnzibati xətalara görə isə inzibati tənbehlər funksional hakimiyyətin subyektivi tərəfindən tətbiq edilir.

- intizam xətalalarına görə intizam tənbehləri, inzibati xətalara görə inzibati tənbehlər tətbiq edilir.

Suala yekun olaraq qeyd etmək istərdik:

1. İnzibati xətanın tərkibi hüquqla müəyyən edilmiş elementlər məcmusudur ki, onların mövcudluğunda törədilmiş əməl inzibati xəta sayılır.

2. İnzibati xətanın tərkibinin elementlərinə aiddir:

- inzibati xətanın obyektiv inzibati hüquq normaları ilə mühafizə olunan ictimai münasibətlərdir;

- inzibati xətanın obyektiv tərəfi inzibati xətanın xarici görünüşüdür;

- inzibat xətanın subyektivi 16 yaşına çatmış, anlaqlı fiziki şəxsdir və ya inzibati hüquq subyektivliyinə malik olan hüquqi şəxsdir;

İnzibati xətalaların qarşısının alınmasında inzibati məsuliyyət tədbirləri səmərəli bir vasitə kimi xarakterizə olunur. Adı çəkilən məsuliyyət tədbirləri hüquqi təsir olaraq dövlət idarəetməsinin bütün sahələrində qanunçuluğun və dövlət intizamının möhkəmləndirilməsi üçün də təsirli bir alət qismində çıxış edir. Qeyd edilməsi vacibdir ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi demokratizm, humanizm, dövlət məcbur etmə vasitələrinin qənaətliliyi prinsiplərini, habelə inandırma və ictimai təsir metodlarının tətbiqi sahəsinin genişləndirilməsini əsas tutaraq hüquqpozma törətmiş şəxsin hüquq məsuliyyətindən azad etmə imkanlarını da özündə ehtiva edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 26-cı maddəsində insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi təsbit edilmişdir. Qeyd edilən maddəyə əsasən, “Hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır”. Bu məqsədlə qanunverici tərəfindən 01 mart 2016-cı il tarixdən qüvvəyə minən Azərbaycan Respublikası İXM-in III fəslində 19-cu maddədə “Son zərurət”, 20-ci maddədə “Zəruri müdafiə”, VI fəsildə isə 38-ci maddədə “Müddətin keçməsi ilə bağlı inzibati məsuliyyətdən azad etmə” və 39-cu maddədə isə “Zərər çəkmiş şəxslə barışmaqla bağlı inzibati məsuliyyətdən azad etmə” kimi hallar müəyyən edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının inzibati xətlər qanunvericiliyi ilə əməlin inzibati xəta olmasını aradan qaldıran hallar (başqa sözlə desək, inzibati məsuliyyəti istisna edən hallar), inzibati məsuliyyətdən azad etmə halları (əsaslar, şərtlər, müddətlər, nəticələr və inzibati məsuliyyətin məhdudlaşdırılması halları) müəyyən edilmişdir.

Beləliklə, əməlin inzibati xəta olmasını aradan qaldıran hallara aiddir:

- Son zərurət (İXM, maddə 19).
- Zəruri müdafiə (İXM, maddə 20).

Azərbaycan Respublikası İXM-in 19-cu maddəsi ilə son zərurət institutu nəzərdə tutulmuşdur. Həmin maddədə deyilir:

“Bu Məcəllənin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş əməllərin əlamətlərinə uyğun olsa da, son zərurət vəziyyətində, yəni şəxsin özünün və ya başqa şəxsin həyatını, sağlamlığını və ya hüquqlarını, dövlətin və ya cəmiyyətin mənafeyini qorxu altına alan təhlükəni aradan qaldırmaq üçün edilmiş hərəkət, əgər həmin vəziyyətdə bu təhlükəni digər vasitə ilə aradan qaldırmaq mümkün deyildirsə və bu zaman son zərurət həddinin aşılmasına yol verilməmişdirsə, bu, inzibati xəta hesab olunmur.

“Baş vermiş təhlükənin xarakterinə və dərəcəsinə, habelə həmin təhlükənin aradan qaldırılması şəraitinə əşkar surətdə uyğun olmayan zərər vurulması və vurulmuş zərərin qarşısı alınmış zərəərə bərabər və ya ondan artıq olması son zərurət həddini aşma sayılır. Son zərurət həddini bu qaydada aşma yalnız qəsdən zərər vurulduqda inzibati məsuliyyətə səbəb olur”.

Qanunvericinin mövqeyinin təhlilindən aydın olur ki, son zərurət vəziyyətində iki marağın toqquşması baş verir. Bu zaman hüquqla mühafizə olunan bir qrup mənafeələrə zərər vurma təhlükəsinin qarşısı digər mühafizə olunan mənafeələrə az əhəmiyyətli zərərin vurulması yolu ilə alınır. Mahiyyət baxımından son zərurət institutu insanların sosial fəallığının artmasına, hüquq qaydalarının mühafizəsində iştirak etməsinə şərait yaradır.

Son zərurət vəziyyəti mühafizə olunan mənafeələrə qarşı həqiqi, real, cüzi olmayan təhlükə olduqda yaranır.

Son zərurət zamanı yaranan təhlükənin mənbəyi aşağıdakılar ola bilər:

- a) təbii fəlakət qüvvələri (məsələn: daşqın, zəlzələ, yangın, sel və s.);
- b) vəhşi və ev heyvanları (məsələn: vəhşi və ya ev heyvanı insanlara hücum etdikdə);
- c) yüksək təhlükə mənbələri (məsələn: nasaz maşın, digər texnika və s.);
- q) insan orqanizmində baş verən fizioloji və bioloji proseslər (məsələn: xəstəlik, aclıq və s.).

Hüquqla mühafizə olunan mənafeələrə qarşı təhlükəni aradan qaldıran şəxsin hərəkəti Azərbaycan Respublikası İXM-in müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş bir və ya bir neçə inzibati xətanın tərkibini formal surətdə yaradır. Məsələn: sürücü “A” əks istiqamətli hərəkət zolağına çıxmaqla ötmə və ya manevr edir (İnzibati Xətlər Məcəlləsi, maddə 327.2). Təbii ki, bu vəziyyətdə öz hərəkət zolağı ilə hərəkət edən nəqliyyat vasitəsi ilə toqquşma riski mövcuddur. Qarşı hərəkət zolağı ilə yaxınlaşan sürücü “B” yol nəqliyyat hadisəsinin qarşısını almaq məqsədilə idarə etdiyi nəqliyyat vasitəsini yolun sağ çiyində olan səkiyə çıxarmaqla hərəkətini bir hissədə bu cür davam etmişdir (İXM, mad. 327.1).

Son zərurət vəziyyətinin müəyyən edilməsi üçün iki qrup halların (**hüquqilik şərtlərinin**) araşdırılması zəruridir:

1. Yaranan təhlükəyə aid olan hallar:

- hüquqla mühafizə olunan mənafeələrə qəsd edən təhlükə yaranmalıdır;

- yaranmış təhlükə həqiqi olmalıdır, onun reallığı şübhə yaratmamalıdır;
- yaranmış təhlükənin həmin vəziyyətdə başqa vasitələrlə aradan qaldırılması mümkün olmamalıdır.

2. Təhlükənin qarşısının alınması fəaliyyətinə aid olan hallar:

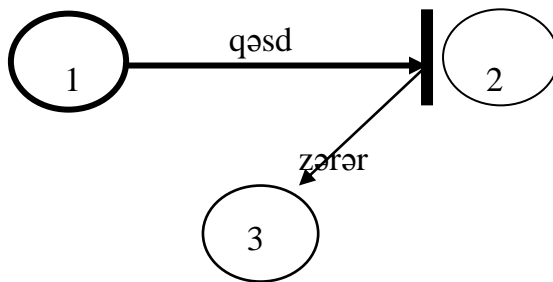
- dövlətin və cəmiyyətin mənafeyinə, həmin şəxsin və ya başqa şəxsin sağlamlığının, hüquqlarının və qanuni mənafehlərinin müdafiə edilməsi üzrə zərər vurulmalıdır;

- bir qayda kimi zərər üçüncü şəxslərə vurulmalıdır;

- vurulmuş zərər qarşısı alınmış zərərdən daha az əhəmiyyətli olmalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda göstərilən hər iki qrup halların mövcudluğunda törədilmiş hərəkət inzibati xəta hesab edilmir və şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb edilmir.

Son zərurət vəziyyətini aşağıdakı sxem şəklində təsvir etmək olar:

Son zərurət vəziyyətində bərabər zərərin vurulmasının da əhəmiyyəti yoxdur. İnzibati xətlər qanunvericiliyi son zərurət vəziyyətində edilmiş hərəkətlərin qanuniliyini qarşısı alınan zərər ilə müqayisədə daha az zərər vurulması şərtinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqələndirir. Bu şərt qanunla qorunan mənafehlərin mühafizə edilən və zərər vurulan mənafehləri hər dəfə dəyərləndirmək, onların əhəmiyyətini müqayisə etmək zərurətini nəzərdə tutur. Məsələn: insanın həyatı və sağlamlığı əmlak mənafehlindən daha mühüm əhəmiyyət kəsb edən mənafehdur. Deməli, əmlaka vurulan zərər insanın sağlamlığına vurulan zərərdən az əhəmiyyətlidir.

Əməlin inzibati xəta olmasını aradan qaldıran digər bir hal zəruri müdafiədir. Azərbaycan Respublikası İXM-in 20-ci maddəsi “zəruri müdafiə institutunu” aşağıdakı kimi müəyyən etmişdir:

“Bu Məcəllənin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş əməllərin əlamətlərinə uyğun olsa da, zəruri müdafiə vəziyyətində, yəni özünü müdafiə edən və ya başqa şəxsin həyatına, sağlamlığına və ya hüquqlarına, dövlətin və ya cəmiyyətin mənafehinə qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə hüquqazidd qəsddən qoruyarkən edilmiş hərəkət, zəruri müdafiə həddini aşmamışdırsa, inzibati xəta hesab olunmur.

Qəsdin xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə açıq-aşkar uyğun gəlməyən qəsddən törədilən hərəkətlər zəruri müdafiə həddini aşmaq hesab edilir”.

İXM-də nəzərdə tutulmuş zəruri müdafiə hüququ dövlətin və cəmiyyətin mənafehinə, özünü müdafiə edən və ya başqa şəxsin sağlamlığına, hüquqlarına və ya qanuni mənafehinə qarşı törədilən istənilən qəsddən qorumaq üçün Konstitusiyada nəzərdə tutulan hüquqların həyata keçirilməsində vətəndaşlara verilən ən vacib təminatlardan biridir. Zəruri müdafiə hüququ əhalini inzibati xətlərin xəbərdar edilməsinə, qarşısının alınmasına, həmçinin mübarizəyə cəlb etməyə zəmin yaradır.

Zəruri müdafiə zamanı qarşısı alınan qəsd Azərbaycan Respublikası İXM-in 20-ci maddəsində göstərilən hüquq və qanuni mənafehlərə zərər vurmamalı, ya da belə zərərin

vurma təhlükəsini yaratmalıdır. Zəruri müdafiə zamanı qarşısı alınan qəsd hüquqazidd olmalı və İXM-in xüsusi hissəsində inzibati xəta kimi nəzərdə tutulmalıdır.

Qeyd edilməsi zəruridir ki, vəzifəli şəxslərin (qanunla nəzərdə tutulan xidməti vəzifələrin icrası zamanı) qanunauyğun hərəkətlərinə qarşı zəruri müdafiənin həyata keçirilməsinə yol verilmir. Məsələn: polis əməkdaşı xırda xuliqanlıq törətmiş şəxsi saxladıqda, saxlanan şəxsə zəruri müdafiə hüququ yaranmır.

Zəruri müdafiənin müəyyən edilməsinin iki qrup şərtinin (*hüquqilik şərtinin*) araşdırılması zəruridir:

1. Qəsdə aid olan şərtlər:

- qəsd ictimai təhlükəli olmalıdır;
- qəsd mövcud olmalıdır;
- qəsd real olmalıdır.

2. Müdafiəyə aid olan şərtlər:

- dövlətin və cəmiyyətin mənafeyinin, özünü müdafiə edənin və ya başqa şəxsin sağlamlığının, hüquqlarının və qanuni mənafeyinin müdafiəsinə icazə verilir;
- müdafiə zamanı zərər yalnız qəsd edənə vurulmalıdır;
- müdafiə zəruri müdafiə həddini aşmamalıdır.

Zəruri müdafiə qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə həyata keçirilir, son zərurətdə isə zərər üçüncü şəxsə vurulur. Məsələn: Azərbaycan Respublikası İXM-in 520-ci maddəsində “Yaşayış məntəqələrində və xüsusi olaraq ayrılmamış yerlərdə və ya xüsusi olaraq ayrılmış yerlərdə müəyyən edilmiş qaydanı pozmaqla odlu silahdan atəş açmağa görə silah və döyüş sursatı müsadirə edilməklə və ya edilməməklə əlli manatdan yüz manatadək məbləğdə cərimə edilir”. Əgər şəxs özünü və ailəsini silahlı basqıdan müdafiə etmək məqsədilə silahından atəş açırsa, o, inzibati məsuiyyətə cəlb edilməməlidir. Belə ki, həmin şəxsin əməli zəruri müdafiə vəziyyəti hesab olunur.

Son zərurətin zəruri müdafiədən fərqi aşağıdakı meyarlar əsasında aparıla bilər:

1. Təhlükə mənbəsinə görə:

- son zərurətdə nəinki insanın ictimai təhlükəli əməlləri, eləcə də təbii fəlakətlər, vəhşi və ev heyvanları və s. ola bilər;
- zəruri müdafiədə yalnız insanın hüquqazidd, ictimai təhlükəli əməlləri təhlükə mənbəyi ola bilər.

2. Üsuluna görə:

- son zərurətdə zərərin vurulması yaranmış təhlükənin aradan qaldırılmasının yeganə üsulu olmalıdır.
- zəruri müdafiədə zərərin vurulması kömək üçün başqa şəxsə və ya başqa orqana müraciət etmək imkanı olduqda da mümkündür.

3. Vurulmuş zərəre görə:

- son zərurətdə zərər üçüncü şəxslərə vurulur;
- zəruri müdafiədə zərər yalnız qəsd edənə vurulur.

4. Qarşısı alınmış və vurulmuş zərərin nisbətinə görə:

- son zərurətdə vurulmuş zərər qarşısı alınmış zərərdən az əhəmiyyətli olmalıdır.
- zəruri müdafiədə qəsd edənə vurulan zərər qarşısıalınan zərərlə bərabər və ya ondan az olmalıdır.

Nəzərə almaq lazımdır ki, 01 sentyabr 2000-ci tarixindən 01 mart 2016-cı il tarixədək ölkəmizin ərazisində qüvvədə olan İnzibati Xətalər Məcəlləsində inzibati məsuliyyəti istisna edən hallardan biri kimi “inzibati xəta törətmiş şəxsin anlaqsız vəziyyətdə olması” kimi institut olmuşdur. Lakin söylənilməsi vacibdir ki, “anlaqsızlıq” həm də inzibati xəta tərkibinin subyektiv tərəfinin əlamətidir. Qanunverici 01 mart 2016-

cı il tarixdən ölkəmizdə qüvvəyə minən yeni İXM-də anlaqsızlığı ayrıca müddəə şəklində (məsuliyyəti istisna edən hal kimi) nəzərdə tutmasa da, amma hüquq tətbiq edən subyekt inzibati məsuliyyətin yaranma əsasında onu mütləq nəzərə almalıdır.

Artıq qüvvədən düşmüş İXM-in 20-ci maddəsinə görə anlaqsızlıq aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

“Hüquqazidd əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) törədən zaman şəxs anlaqsız vəziyyətdə olduqda, yəni xroniki psixi xəstəlik, psixi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması, kəmağıllılıq və ya başqa psixi xəstəlik nəticəsində öz əməlinin faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini dərk etmək və ya onu idarə etmək iqtidarında olmadıqda o, inzibati məsuliyyətə cəlb edilmir”.

Bu maddədə nəzərdə tutulmuş anlaqsızlıq iki meyardan ibarətdir:

- tibbi meyar - xroniki psixiki xəstəliyi, psixi fəaliyyətin müvəqqəti pozulmasını, kəmağıllılığı və başqa psixi xəstəliyi əhatə edir;
- hüquqi meyar - şəxs öz əməlinin faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini dərk etmək və ya onu idarə etmək iqtidarında olmamasını əhatə edir.

Şəxsin anlaqsız hesab edilməsi üçün onda eyni zamanda həm tibbi, həm də hüquqi meyarlar cəmləşməlidir. İnzibati xəta törətmiş şəxsə hər hansı bir psixi xəstəliyinin olması barədə kifayət qədər məlumat və ya şübhə varsa, psixiatriya ekspertizası təyin olunmalıdır. Toplanmış icraat materialarında mütləq ekspert rəyi olmalıdır.

Anlaqsızlığın tibbi meyarı xroniki psixi xəstəlikdən, psixi fəaliyyətin müvəqqəti pozulmasından, kəmağıllılıqdan və ya başqa psixi xəstəlikdən ibarətdir.

Xroniki ruhi xəstəlik dedikdə, daimi və ya uzun müddət fasiləsiz olaraq davam edən, çətin müalicə olunan və daimi güclənməyə meyil göstərən psixi xəstəlik başa düşülür. Bu xəstəliklərə şizofreniya, epilepsiya, progressiv paraliç, maniakal-depressiv psixozlar, beyin sifilisi və başqa xəstəliklər aiddir.

Ruhi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması dedikdə, müəyyən müddətə davam edən və şəxsin sağlması ilə nəticələnən (şəxsi tutmalarla xarakterizə olunan) psixi xəstəlmə başa düşülür.

Buraya qısamüddətli, qəflətən baş verən və tezliklə ötüb keçən psixi vəziyyətlər, patoloji affekt, patoloji sərxoşluq, alkoqol psixoz, kəskin infeksiya psixozları aid edilə bilər.

Kəmağıllılıq (oliqrofreniya) anadan gəlmə və ya uşaqlıq dövründə meydana gələn, yaxud getdikcə şiddətlənən bu və ya digər psixi xəstəlik nəticəsində inkişaf edən əqli zəiflik vəziyyətidir.

Kəmağıllılığın üç forması mövcuddur:

- idiotizm-psixi cəhətdən inkişaf etməmənin ən dərin forması;
- inbesillik-kəmağıllılığın az ağır forması;
- debillik -kəmağıllılığın ən yüngül forması.

Başqa psixi xəstəlik psixikanın pozuntusunun ağır formalarını əks etdirən müxtəlif xəstəliklərdir. Məsələn: psixopatiyanın bəzi formaları, ruhi pozuntular, narkomanlarda abstinensiya (lomka) və s.

Anlaqsızlığın hüquqi meyarı - şəxsə öz əməlinin faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini dərk etmək (qiymət vermək) və ya onu idarə etmək (rəhbərlik etmək) iqtidarında maneçilik törədən psixi xəstəliyin olmasıdır.

Anlaqsızlığın hüquqi meyarı iki ünsürdən ibarətdir:

- a) intellektual – şəxsin öz əməlinin faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini dərk etmə iqtidarında olmamasıdır;

b) iradəvi – şəxsin öz əməlini idarəetmə iqtidarında olmamasıdır.

Şəxs öz əməlini dərk etmirsə (ona qiymət verə bilmirsə), o, əməlini də idarə edə bilməz. Öz hərəkətlərinə qiymət verən şəxsin iradəsinin zəifləməsi nəticəsində onun tərəfindən hüquqazidd əməllərin törədilməsinə yol verilə bilər. Məsələn, şəxs öz əməlinin hüquqazidd xarakterini dərk edir, lakin psixi xəstəliyin təsiri altında özünü belə əməldən çəkindirə bilmir (məsələn, piroman şəxs oda baxmağı sevir və istənilən yerdə tonqal qalaya bilər, kleptomən şəxs qarşısı alınmaz istək nəticəsində əşyaları oğurlayır).

İnzibati məsuliyyətdən azad etmənin əsasları, şərtləri və nəticələri

İnzibati məsuliyyətdən azad etmənin bir qism əsasları, şərtləri və nəticələri Azərbaycan Respublikası İXM-in 16.2-16.3-cü, tam isə (ayrıca olaraq VI fəsildə) 38-ci və 39-cu maddələrdə müəyyən edilmişdir.

Qanunvericinin mövqeyinə görə, inzibati həbs və ya ictimai işlər növündə inzibati tənbeh nəzərdə tutan inzibati xətalər istisna olmaqla, şəxsin psixi inkişafı, həyat şəraiti, səhhəti və təhsili nəzərə alınmaqla ilk dəfə inzibati xəta törətmiş on altı yaşından on səkkiz yaşınadək şəxslər yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar tərəfindən inzibati məsuliyyətdən azad oluna və onların barəsində Azərbaycan Respublikasının 2002-ci il 31 may tarixli 336-IIQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş “Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar haqqında Əsasnamə” ilə müəyyən edilmiş təsir tədbirləri tətbiq edilə bilər (İnzibati Xətalər Məcəlləsi, maddə 16.2).

İntizam nizamnamələrində bilavasitə nəzərdə tutulmuş hallarda hərbi qulluqçular inzibati xətalara görə intizam məsuliyyəti, qalan hallarda isə ümumi əsaslarla inzibati məsuliyyət daşıyırlar. Göstərilən şəxslərə inzibati həbs, müddətli həqiqi hərbi xidmət hərbi qulluqçularına və hərbi qulluqçu hazırlayan xüsusi təyinatlı təhsil müəssisələrinin kursantlarına isə həmçinin ictimai işlər tətbiq edilə bilməz (İnzibati Xətalər Məcəlləsi, maddə 16.3).

İnzibati məsuliyyətdən azad etmənin şərtləri dedikdə, inzibati xəta törətmiş on altı yaşından on səkkiz yaşınadək olan şəxsin psixi inkişafı, həyat şəraiti, səhhəti, təhsili və işin konkret halları nəzərə alınmaqla şəxsin inzibati məsuliyyətdən azad edilməsi başa düşülür.

İnzibati məsuliyyətdən azad etmənin nəticəsi dedikdə, şəxsin inzibati məsuliyyətdən azad edilməsi və onun barəsində “Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar haqqında Əsasnamə” ilə müəyyən edilmiş təsir tədbirlərinin tətbiqi başa düşülür.

İnzibati məsuliyyətdən azad etmənin digər əsasları qismində aşağıdakılar başa düşülür:

- müddətin keçməsi ilə bağlı inzibati məsuliyyətdən azad etmə;
- zərər çəkmiş şəxslə barışmaqla bağlı inzibati məsuliyyətdən azad etmə.

Müddətin keçməsi ilə bağlı inzibati məsuliyyətdən azad etmə haqqında danışarkən qeyd edilməsi zəruridir ki, inzibati tənbeh inzibati xətanın törədildiyi gündən ən gec üç ay keçənədək verilə bilər. Lakin qanunverici bəzi xüsusiyyətləri nəzərə almaqla aşağıdakı kimi qaydalar müəyyən etmişdir:

* Yol hərəkəti qaydaları, gömrük qaydaları, ətraf mühitin qorunması qaydaları, xarici dövlətlərin qeyri-hökumət təşkilatlarının filial və ya nümayəndəliklərinin fəaliyyət göstərməsi qaydaları, qrant müqavilələrinin (qərarlarının) qeydə alınması qaydaları, eləcə də maliyyə, vergilərin və rüsumların ödənilməsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalara görə, habelə hüquqi şəxslərin dövlət reyestri üçün zəruri məlumatların verilməməsinə, qeyri-hökumət təşkilatları haqqında və cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və

ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə inzibati tənbeh inzibati xətanın törədildiyi gündən ən gec bir il keçənədək verilə bilər (bu müddətlər davam edən inzibati xətalara münasibətdə xətanın aşkara çıxarıldığı gündən hesablanır).

* Cinayət işinin başlanması rədd edildikdə və ya cinayət işinə xitam verildikdə, lakin şəxsin əməllərində inzibati xəta tərkibinin bütün əlamətləri olduqda, inzibati tənbeh cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi və ya ona xitam verilməsi haqqında qərar qəbul edildiyi gündən ən gec üç ay keçənədək verilə bilər.

* On altı yaşından on səkkiz yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanın törətdiyi inzibati xəta haqqında iş yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiya tərəfindən Azərbaycan Respublikasının 2002-ci il 31 may tarixli 336-IIQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş “Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyalar haqqında Əsasnamə” ilə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq dövlət orqanına qaytarıldıqda, inzibati tənbeh həmin iş qaytarıldığı gündən ən gec üç ay keçənədək verilə bilər.

* İnzibati xəta törətmiş şəxs qaçıb gizlənersə, müddətin axımı dayanır. Bu halda müddətin axımı, həmin şəxsin aşkarlandığı vaxtdan bərpa olunur. Lakin inzibati xətanın törədildiyi vaxtdan iki il keçərsə, qaçıb gizlənen şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb oluna bilməz.

* Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 122.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş inzibati xəta haqqında elektron protokol inzibati xətanın törədildiyi gündən bir ay müddətində hər bir nəqliyyat vasitəsinin istifadəçisi üçün internet informasiya resursunda yaradılan elektron kabinetdə yerləşdirilmədikdə, şəxs inzibati məsuliyyətə cəlb oluna bilməz.

Zərər çəkmiş şəxslə barışmaqla bağlı inzibati məsuliyyətdən azad etmə üçün aşağıdakı iki şərt mövcud olmalıdır:

1. inzibati xəta haqqında iş üzrə icraat Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 157 və 158-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xəta haqqında aparılmalıdır (yalnız zərər çəkmiş şəxsin ərizəsinə əsasən);

2. iş üzrə icraatda zərər çəkmiş şəxslə barəsində inzibati icraat aparılan şəxs barışmalıdır.

İnzibati məsuliyyəti məhdudlaşdıran hallar

İnzibati məsuliyyətdən azad etmə halları inzibati məsuliyyəti məhdudlaşdıran hallardan fərqləndirilir.

Azərbaycan Respublikasının inzibati xətalər qanunvericiliyi inzibati məsuliyyətin məhdudlaşdırılması hallarını aşağıdakı meyarlara görə fərqləndirir:

1. inzibati xətanın subyekti;
2. inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsi;
3. inzibati tənbehlərin icrası.

İnzibati xətanın subyektinə görə inzibati məsuliyyətin məhdudlaşdırılması halları aşağıdakılardır:

İntizam nizamnamələrində bilavasitə nəzərdə tutulmuş hallarda hərbi qulluqçular inzibati xətalara görə intizam məsuliyyəti, qalan hallarda isə ümumi əsaslarla inzibati məsuliyyət daşıyırlar. Göstərilən şəxslərə inzibati həbs, müddətli həqiqi hərbi xidmət hərbi qulluqçularına və hərbi qulluqçu hazırlayan xüsusi təyinatlı təhsil müəssisələrinin kursantlarına isə həmçinin ictimai işlər tətbiq edilə bilməz.

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə əsasən Azərbaycan Respublikasında toxunulmazlıq hüququndan istifadə edən əcnəbilərin Azərbaycan Respublikasının ərazisində törətdikləri inzibati xətalara görə məsuliyyət məsələsi beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq həll edilir.

İnzibati tənbehin tətbiq edilməsinə görə inzibati məsuliyyətin məhdudlaşdırılması halları:

* əsas dolanacaq mənbəyi ov olan şəxslərin odlu silahı, döyüş sursatı və digər ov alətləri müsadirə edilə bilməz (İXM, maddə 26.3);

* İXM – in 327.8, 333, 342.8 və 343-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, nəqliyyat vasitələrindən əlilliyi ilə əlaqədar istifadə edən şəxslərin nəqliyyat vasitələrini idarəetmə hüququ məhdudlaşdırıla bilməz (İXM, maddə 27.3);

* əsas dolanacaq mənbəyi ov olan fiziki şəxslərin ov hüququ məhdudlaşdırıla bilməz (İXM, maddə 27.5);

* birinci və ikinci qrup əlillərə, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara, hamilə qadınlara, himayəsində səkkiz yaşınadək uşağı olan qadınlara, səkkiz yaşına çatmamış uşağını təkbaşına böyüdən kişilərə, pensiya yaşına çatmış qadın və kişilərə, hərbi xidmətə çağırış üzrə müddətli həqiqi hərbi xidmətdə olan hərbi qulluqçulara və hərbi qulluqçu hazırlayan xüsusi təyinatlı təhsil müəssisələrinin kursantlarına ictimai işlər tətbiq oluna bilməz (İXM, maddə 28.4);

* qaçqın statusuna malik olan və ya Azərbaycan Respublikası tərəfindən siyasi sığınacaq verilən şəxslər, habelə insan alverinin qurbanı olan uşaqlar barəsində Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxarma tətbiq edilmir (İXM, maddə 29.4);

* insan alverindən zərər çəkmiş hesab olunan əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər barəsində 1 il müddətində, cinayət təqibi orqanlarına yardım göstərən əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər barəsində isə cinayət təqibi başa çatanadək Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənara inzibati qaydada çıxarma tətbiq edilmir (İXM, maddə 29.5);

* hamilə qadınlar və ya himayəsində on dörd yaşınadək uşağı olan qadınlar, on dörd yaşına çatmamış uşağını təkbaşına böyüdən kişilər, on səkkiz yaşına çatmayan şəxslər, birinci və ya ikinci qrup əlillər, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar, altmış yaşına çatmış qadınlar və altmış beş yaşına çatmış kişilər, həmçinin hərbi qulluqçular, o cümlədən müddətli həqiqi hərbi xidmət hərbi qulluqçuları və hərbi qulluqçu hazırlayan xüsusi təyinatlı təhsil müəssisələrinin kursantları barəsində inzibati həbs tətbiq edilə bilməz.

Nəticə

Mühazirəmizi yekunlaşdıraraq qeyd etmək istərdim ki, 01 aprel 2016-cı il tarixdən qüvvəyə minən inzibati xətlər qanunvericiliyi ilə əlaqədar olaraq bu mühazirəmiz həm nəzəri, həm də təcrübi cəhətdən böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Mühazirəmizin birinci sualının açıqlanması ilə qeyd etdik ki, qüvvədə olan İnzibati Xətlər Məcəlləsinin müvafiq maddələrinə əsasən inzibati xətlər qanunvericiliyi ilə inzibati məsuliyyətin əsasları, inzibati xətlər qanunvericiliyinin prinsipləri müəyyən edilmişdir. İnzibati xətlər qanunvericiliyindən irəli gələn tələblərə riayət etməklə insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqları təmin edilmiş olar.

Mühazirəmizin ikinci sualının açıqlanması vasitəsi ilə İnzibati Xətlər Məcəlləsinin müvafiq müddələrinə müvafiq olaraq inzibati xəta haqqında, onun növləri, fiziki, vəzifəli və hüquqi şəxslərin məsuliyyətləri barədə nəzəri biliklər əldə etmiş olduq.

Nəhayət, mühazirəmizin üçüncü sualının açıqlanması vasitəsi ilə İnzibati Xətlər Məcəlləsinin müvafiq müddələrinə əsasən inzibati məsuliyyəti istisna edən hallar barəsində hüquqi biliklər əldə etmiş olduq.

Bu günkü mühazirə mövzusunun mənimsənilməsi ilə əldə etdiyiniz nəzəri biliklər hesabına inzibati xətlər haqqında işlər üzrə icraatı qanunçuluğa, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi prinsiplərinə uyğun aparmış olacaqsınız.